

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди

Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1963 чылда
Умсазылтыгын

1963 ч.
И Ю Н Ъ
8
СҮББОТА
№ 135 (5539).

Өртөө 2 көп,

ЕВРОПАНЫҢ ЭН УЛУГ ЭНЕРГОСИСТЕМАЗЫ

ССРЗ-ниң европа кезиниң чагыс аай энергетинтиг системазы (ЕЭС) Европада эн улул энергосистемазы болу берген болгон оюн күчүзү 36 миллион киловатт ажыл болуп турар. Ол система Топтун, Уралдын, Ортакы Волганың болгаш Мурнуу чүктүн одалга-биле ажылдар болгаш гидравликтиг электростацияларын каттыштырып турар. Электростацияларын чергелешкен ажылы амгы болбазыраңгай агрегаттарын эн амгытыг ажылдар органы берип, хереклекчилери энергия-биле иделгенди хандырып турар. Чагыс аай энергосистеманың билин волтуг шугунардым да демир уадынар областтарын болгаш райондарын хандырычы улам ырадыр шейлүүнү бар чыдар. Ынча үрмек, тудуун дооспаан электростацияларын амгы чок болуп бар чыдар.

Чеди чылдың төмүчүнде ЕЭС-ти бүрүн тургузары доостур—аңаа Сонгу-Барынын таланың болгаш Закавказьеиң энергосистемаларын кат-

тыштырар. Ынчаарда ындагы наттыжышымынын база бир артык күжү улам тодаргай болу берген турар. ССРЗ-ниң европа кезиниң электростанция-биле хергеленип бүрүн хандырымын, бир эвес электростанциялар тускайлаң ажылдар таварылганда 1.600 муң киловатт эвэс доктаатынган нити күчүлүг электростанцияларын бар болуу четчир. Барын үш Днепротети, кулавыр күчүнү эвэсизиниң куусли-биле база электростанцияларын эн улул хергеленип үезинде урал болгаш теп электростанцияларын бот-бодунга дуалажырынын ачылында кирил алып апаар. Ол артык күштүг чүчүлдүг чамдык кезин ам кезин амыггап турар.

Сибирге, Ортакы Азияга болгаш Сонгу Казакстанга энергосистеманы каттыштырары чеди чылдың төмүчүнде база доостур.

(СЭТА).

ЧАЙЛАГЛАРДА МАЛЧЫННАРЖЕ

Орай болгаш соок час тура-даа, биздин республиканың кызы шижир чир-чирде парторганизацияларын удурулгалы-биле чеди чылдың бешки чылдын чакы тарылгазын дооскаш, ам көдээ ажил-агый бүдүрдүгенин элчегилг сорулгаларын шижирчире шилчип турар. Дук кыргылдамын чидирг чокка, организастыг чорутушаан, ону күрүнеге саздары саалда чокка организастаары, сүт саалдамын көвүдери, малдың чайгы семортилгенин чер болганын чогуур өбүде эгелери ол сорулгаларын шижирде кол черин алап турар.

Мал ажылынын хөгжүлүшүнде ол чутула кампанияларын чедишикинниг чорутуулары, ынчанга бол чылды 20 муң тонна этти, 19,6 муң тонна сүттү, 2 муң тонна дүгү бүдүргеш, күрүнеге саздарынын планын оналдааларын долдур болгаш ажыр күвүдери малчынар ортузунга парторганизацияларын улам мобилизация, улам элчегилг организастаары хемчегилери денделенде биле эвес-биле хандырып турар. Нитинин малдын баш санын өстүрериниң, оон продуктулуг чоруну улам бедилериниң ая-не таарымчалыг үези—чайгы үеде малчынарнын күш-ажылы парторганизациялар кайда-ла шын организастаар турар болду, ол ажил-агыйлар хай этти, сүттү, дүгү бүдүрү, мич чааган коммунистг элексиштин саваанын төлөпгил салымшынын кирип шыдаар дээрди билдинтир.

Ынчаарга чайгы үезин мал ажылы малчынар ортузунга партиялык ажылды оозагай байдалын негээр. Колхозтар, совхозтарын бүгү чүтүн малды кайгамчык өи өттүгү, сүт-дүгү, серийн тайгаларга чайлаглап үнөр-биле холбаштыр, партиялык организастыг, партиялык-политиктиг болгаш культура-массалыг ажылдын төвү база малчынар-биле кады ынаар көшкөн турар ужурау. Материалдык байлактарын чогуу-на тургузуучулары малчынар ортузунга партиялык ажылдын хевирин, аргаларын хай яны болдуруп, олар малчынарнын муракчы дуржудуга өө-

реткен, оларын политиктиг болгаш экономиктиг билин өстүрген, нити культураны бедилерине дуулаан турарын чеди алыры чутула.

Бүгү намынын хай кезин мал ажылынга бараан болдурган, Республиканы алдарыг малчыны Хо-валыг Чимит-Серенович Сангыспа болгаш оон кадым Ходалыг Дембел-овна Ханый оларын алдан хар харлаанын таварыштыр бүгү колхозчулар-биле ужуражылга хүнүн чокка чаа организастааш. Чөөн-Хемчи-тин «Большевик» колхозта парторганизация (секретары К. Хаян-оол), колхоз баштаар чер (Даргасы Ш. Буулар) көдээ ишчилер, оларын ишти-де малчынар-биле партиялык ажылдык сонуурганчыг болгаш чутула элексишкенин кылган. Шеминин күш-ажылы кижилери боттарынын ол кайгамчыктыг шолбаннарына чүректин хандырыштын ишги болуп чидиргил, оларын дуржугазында хейнү билди, ам-лаа кадык чаагай, үр чурттарынын, улам хай чедишишкенин болдурун оларга күөп турганнар.

Бо ышшаң мал ажылынын мастер-лери, муракчы малчынар биздин республиканың барык-ла колхоз, совхоз бүрүдүнде бар. Ынчаарга малдын чайгы одалашымынын үезинде мидиг сурагыг кижилер-биле ужуражылганын хүннерин ийкеп кезеэлерин чайлагаларга фермаларга, бригадаларга чүге органи-застан болбойла? Ол ышшаң чайгы одаларда ажылдап, чурттап турар малчин чон-биле көдээ болгаш район Советтериниң база республиканың Дээди Совединиң депутаттарынын ужуражылганын чайлагалар айы-биле организастап, боттарынын айбычы хүлээлгенин олар канчаар күөсүндү турарын дугайында оларын ол-чөттары кылдырып, садыг, культу-ра хандырылганы болгаш өске-лаа айтырылган талазы-биле чоңун са-нал-ованын ап, илереттинген чет-

пестерге хамраарыштыр далаштыг хемчегилери боттандырып чутула.

Малдын чайгы одалашымынын организастыг эртирери, бүгү чүтүн малды ол эки семортилгени бээр, мал продуктуларын бүдүрерин көвүдери, ийги база үшкү квалитет-де планын оналдааларын чедиши-кинниг күөсеттери малчин кижилер-биле политиктиг ажылдын, органи-застан-массалыг хемчегилерин таарымчалыг тургустунганда шут хамаржыр. Ынчанга СЭКП-ниң парткомнары, девискээр айының бу-гандыг эртеледери, туе-түс ажыл-агыйларда партия эге организаста-лар малчынар ортузунга организастыг хемчегилери башкара чогуур харымсалганы төлөөлекчилери чай-лаг бүрүдүнге доктаамал ажылдары-биле быжыглаар болза эки.

Оон-биле кады, шырак белетке-диг партия, совет, профсоюз, ком-сомол ажылдакчыларын, мал ажылынын тускай эртемчилеринде, садыг, культура-чырыдышкын болгаш медицина ажылдакчыларында тургустунган, шилчеге составтыг агиткультбригадаларын чайлагалар-ге үнүшкүннерин өй-өлдө органи-застан, политиктиг темаларга, үлөт-үрү, көдээ ажил-агый, коммунистг кижилерге айтырылган лекция, илеткеддер номчулгазын идея-

теретиктиг бедил денелге, комму-нистг тургузушкунун сорулгалары-биле тулуш холбога чорудары чутула. Малчынар ортузунга политиктиг ажылы, илалың партия, советтин удурур ажылдакчылары иделпейлиг кирешкен турарын чеди-ап алыр.

Чайлагаларга кызыл булуңнарын, автоклубтары организастааш, олар-га көсү агитацияны бүгү хевир-лери эн таарымчалыг тургузары, эки репертуарлы кино болгаш концерт көргүзүлгенин үзүктөл чок органи-застаннары, ном пропагандазын калбартыры, чайлагалар төптөрүн, фермаларын, туе-түс малчынарнын радиопримиктер-биле хандырыр, малчин бүрүдүнге чеди пошта тара-дылазын экижидери парторганизацияларын кичээленин төвүнге салдынган турар ужурау.

Чайлагаларда малчин чоң эргежок чутула үлөтүр бараанын, элчегилг продуктулары-биле үзүктөл чок хандырылган турар дээр, парторганизациялар доктаамал сагыс салып, автолавалар тускай трафика болгаш маршрут сүзүлгө чайлаг бүрүдүнге ажылдап, хай-илитчи эге-биле дерги садылары организаста-тылган турарын хандырыр херек. Ол ышшаң чайгы одаларда ажилчы-чонга медицина хандырылганы үлө-

герлиг организастаатынган, медицина ажылдакчылары санитар-чыры-дышкынын, эмнеде-профилактиктиг хемчегилерин калбарткан турарын чеди-ап алыр.

Мал продуктуларын өстүрериниң эн таарымчалыг үези чайгы үезе улам хай этти, сүттү, дүгү бүдүр-гери, СЭКП ТК-нын июнь Пленузунга күш-ажылыч белектерин ужура-жыры, оон шижирлерин амды-рапта чедишикинниг боттандырыр дээр, парторганизациялар бүгү малчынарнын ортузунга социалистг чарыштын түгүн улам бедил кадурин, чарыштын күнелдерин үзүктөл чок үндүрүшкөн, муракчыларын деттик мактарынын хемчегилерин калбаа-биле ажылдары чутула. Мал-чынар ортузунга калбартса чогуур бо бүгү организастааш хемчегилер парторганизацияларын баш бур-гунгаар чогадып кылган ажилчы планнарын буугаар боттанган турар ужурау. Малчынар-биле политик-жидилгелг, организастааш хемчегилер бүгү-ле ажилдыг үг-шын, ужур-ут-казы СЭКП ТК-нын удаас болуп Пленузунын хүн айтырымында, оон үндүрген шижирлеринге малад-түшкөн турарына парторганизациялар оона кичээлгэй салыр үзүр-лүг.

„Тихорец“ совхозтун чаартыкчылары

Краснодар край. „Тихорец“ совхозта көдээ ажил-агый бүдүрүлгениң чаа-чаа чүдүлери чыл бүрүдө тытып турар. Ийи жаткалары кошкан бозу чоруп комбайн-нары тараа кезилдеңгизге ажылдар арга, эрте чажыл тараан тараа культуларынын ажал алышынын чорудары-биле хары улаа оон агдымына мал чемеге хер-гелер кукурузанын тарылганын чорудар арга болгаш өске-лаа дык хай чаа чүдүлдер ол совхозка тытып кылдызын.

Бо чылым совхозтун механизаторлары агыс чеге тарымр кукурузанын пункт арга-биле чаштарынын агрегатта тургускан. Тракторга кожуп амыр ол агрегат душлянктер болгаш тараа чажыр аппараттан тургу-

КЕНИЯНЫҢ УЛУЗУНГА ЧААГАЙ КҮЗЭЭШКИННЕР

Чурттуң Национал хуралынга болган бүгү-ниити сонгулдага Кенияны-ның баштааны Африка национал эвилелдин тиизини база премьер-министринин албан-дужаалыга Джомо Кениятаның киргени-биле холбаштыр ССРЗ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргасы Н. С. Хрушев байырлыг телеграмманы Кениянын премьер-министри Джомо Кениятага чоруткан. Но-лония чурттарга болгаш улузтарга хамарышыла чорутуу тыпыс дугайында ИНО-нун Декларациясыга дүшүр Кения эн чоңку үеде хостуг болгаш тузай догунаан ирүне болган турарына чилерин чүткүлүңгөге совет улус бүрүнү-биле каттыжып турар деп, телеграммада чугаалап турар.

Түннелинде Н. С. Хрушев Кениянын улузунга болгаш премьер-министр Джомо Кениятага улуг чедишининерин болгаш чаагай чорутуу күөп турар.

(СЭТА).

СЭКП ОБКОМУНДА Малчынарнын Наадымын эрттирер дугайында

СЭКП Тыва обкомунун бюрузу 1963 чылдын июль 13—14 хүннеринде Кызыл хоорайга Тыва АССР-нин колхозтарынын болгаш совхозтарынын малчынарнын Наадымын эрттирер деп доктааткан.

Малчынарнын Наадымын бо чылдын бири чартымында мал ажылы-нын ажилдакчыларынын социалистг чарыжына хүлээлгелерин күө-седилерин түндүлерин үндүрүр болгаш 1963 чылда алдынган социалистг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күөсүндү талазы-биле хемчегилери чуталадыр.

Малчынарнын Наадымынга киркир орте дээр мал ажылынын ажил-дакчыларынын ортузунга социалистг чарышты калбартырын СЭКП-нин парткомнарына, колхозтарын болгаш совхозтарын партия организастааларына СЭКП обкомунун бюрузу дааскан.

Малчынарнын Наадымын белектеп, эртирер-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргасы ш М. Мендүе даргалан ол кижж составтыг комиссияны тургускан.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинде Теве ажылы—орулгалыг адыр

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели республиканың колхозтарына болгаш совхозтарына тева ажылы хөгжүдөр талазы-биле байдалы чугалажы көргөш, ол дугайында чорудар хемчегилери чүдүлү деп санаан. Хүдөө алган шижирде тевагай ажил-агыйларга оон тускай фермаларын организастаары дааскан. Оларын кайгызынча-даа тевагай баш санын өстүрериниң, элдин, сүдүн болгаш дүгүн бүдүрериниң оналдазын бээр. Иылда „Тес-Хем“ совхозка тева фермаларын ажилдакчыларына тева өстүрериниң, усказжылыга ажилдын, малчынарнын күш-ажылына организастаарынын болгаш ажил-толөвиринин талазы-биле семинарын эр-тирер.

Олар-белчир байдалын барындаалга тургаш, тева ажылы колхоз, совхоз бүрүдүнге хөгжүдериң, малдын ол хевириниң баш санын күш-түзү-биле өстүрериниң, эт, сүт болгаш дүгү бүдүреринин талазы-биле тодарыг хемчегилери ай хуусаа ажадан кыллары көдээ ажил-агый продуктулары бүдүреринин болгаш белектеринин Министрствозунга, бү-дүрүлгө эргелдеринин удуручуларына дааскан.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдын февралда хүлөөп алган доктаамы буугаар мал санын алырын күрүнө планын күөсетке-нинге кириштирибшаа, тева элдин тус черин хандырылгалына хергел-гөүгү күрүнеге саздарын колхозтарга, совхозтарга чөшчөсөөр. Та-дун ай өстүрерине ажылга болур эгининиң этке саздарын хоругдаан. Ынчаарга эгининер болгаш анык төвөлери этке саздарын шилдеп кылганын актымын буугаар чөшчөсөөр.

„Тес-Хем“ совхозка болгаш „Ак-Эрич“ колхозка тевагай усказжыды-га фермаларын организастаар.

Школячыларнын бүдүрүлгө өөредилгезинче бүгү-ниитиниң кичээлгейин угландылар

ВОЛГОГРАД. (СЭТА). Көдээ орту-мак школары өөреникчилеринин бүдүрүлгө өөредилгезинче холбаштыр-ган. Бүгү-россий Чөвүлели хуралы июль 6-да улам ажытынган. Россия Федерациязынын 800 педагогтары, эртемденери, колхозтар даргалары, совхозтар директорлары, көдээ ажил-агыйнын тускай эртемчилери, партия, совет болгаш комсомол ажил-дакчылары бо хоорайга чыгыш кел-генер.

Чөвүлел хуралы РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Дарганын оралакчы В. И. Кочемасов ачат-кан.

Көдээ ортумак школарынын өө-реникчилеринин бүдүрүлгө өөредил-гезинче байдалы болгаш ону экижи-лер хемчегилер дугайында илеткед-лери РСФСР-ниң Чырыдышкын министр Е. И. Афанасенко болгаш РСФСР-ниң Көдээ ажил-агый про-дуктуларынын бүдүрүлгө болгаш белек-терлер министринин оралакчы В. И. Ершов олар кылган.

Школары амдыралы-биле зарыл-сазын быжыглаар дугайында болгаш улус өөредилгезинин системанын улам ийи хөгжүдөр дугайында Хою-луну күөсүндү талазы-биле Россия Федерациязына өөргү дөрт чылда улуг ажылды чоруткан. Бүгү-ниити янаында чеди чыл өөредилгезинче шилчигени боттандырган. Россия Федерациязында 1—8 класстарын өөреникчилерин саны барык беш миллион кижиге көвүдөр. Бо чылдын сентябрь 1-ге чидер ортумак школары бүдүрүлгө өөредилгезин 11 чыл школары кылдыр өргө-ганизастаан турар. Школа-интернат-тар, урултар хүнээр школар бол-гаш болуктер улам хөгжөөр. Оларда бир миллион ажыг урултары өөре-ди, кижизиди турар.

Школары аде тургускан чорук башкыларын күш-ажылы улуг кө-чүрүшкүнү хайныктырган. Бил-дигерин бедил шыныр болгаш школага ийи чылда катар олуур чо-руту болдурбады дээр демнедегү үзүг чедишикинери чеди алган Москва, Липецк, Ростов, Тюмень, Воронеж областтарын башкылары-нын дуржулганы, а ол ышшаң Ленинградтын, Ставрополь крайын, Рязань, Иваново, Кемерово болгаш өске-лаа областтарын школарынын күш-ажыл болгаш бүдүрүлгө өөре-дигезин экижидер талазы-биле дур-жугазыны калбаа-биле непертесеп.

Өөредилгени хай-ниитиге дузалыг күш-ажыл-биле каттыштырып чө-гүл түндүлери бөр берген. Фере-никчилер школары дооскаш колхоз-тор болгаш совхозтарга бүдүн клас-сары-биле чоруп, аңаа баргаш че-дишикинниг ажилдан турарлар. Эр-тен чылы муң-муң оолдар, кыстар школарга механизаторларын, мал-чынарнын, ногаажыларын, туду-гучуларын мергежилерин шижир-деп алганнар.

Өөреникчилерин бүдүрүлгө өө-редилгезин устугу класстарынын со-ставы дүргөн өүп турар. Бир эвес эртен чылдын күнүнде көдөзгө 9—11 класстарга 317 муң кижж өө-редил турган болза, бо чылдын олар 624 муң кижж болур.

Өөреникчилерин бүдүрүлгө өө-редилгезинче бүгү колхозтарын бол-гаш совхозтарын, көдээ ажил-агыйнын тускай эртемчилеринин, партия, совет болгаш комсомол ажилдакчыларынын кичээлгейин хандытса чогуур дээрин чөвүлел хуралдын киржигчилери демдегелде. Чер болганга-ла практика өрттире-ринге эки техниктиг баазаны тургу-зары, дуржулгалыг тускай эртемни-лерин үндүрү бээр эргежок чүтү-ла.

Өөреникчилерин бүдүрүлгө өө-редилгезинче дуржулгалыг Волгоград-тын көдээ өөредилгезинде И. Н. Демидов, партиялык Краснодар край-де крайкомунун секретары А. И. Дмитриев, Алтай крайинин Сычбек ортумак школазынын директору К. Ф. Лебединская, Ставропольду башкылар биле бедилер институтун бүдүрүлгө өөредилгезинде И. П. Фетев эргелекчи В. Д. Фетев болгаш өскөлөр-даа солдукшаннар.

РСФСР-ниң көдээ ортумак шко-ларынын үстүгү класстарынын со-ставы дүргөн өүп турар. Бир эвес эртен чылдын күнүнде көдөзгө 9—11 класстарга 317 муң кижж өө-редил турган болза, бо чылдын олар 624 муң кижж болур.

Көдээ ажил-агый ажылдарынын хүн демдеглели

Соөлгү хүннерде республиканың девискээринде элээн соок доңат болуп база чер болганга улуг эвес чаашкынар чаап эрткилден. Агаар-бойдустун байдалы хову ажылдарын доозарына шалтык бол-базы билдинтир. Ынчалза-даа Чөөн-Хемчик болгаш Тес-Хем бүдү-рүлгө эргелелериниң ажил-агыйларын чамасы удуручулары хову ажылдары доостур чеди турда күженишкенин ийди-биле кошкатып, харын чамдык черлерде хову ажылдарын соксалык чорук бар.

Тес-Хеминин колхоз-совхоз булдуруга эргелелеринде ажил-агыйлары чакы тарылганы доозар талазы-биле амга чедир хожулашаан. Эргелелдиң ажил-агыйлары чазын тарымр культуралар чажын та-рымынын планын күлгө 90,5 хуу, кукурузанын—77,9 хуу, карто-фельдин—60,4 хуу, а ногаа культураларынын—дөңгүн—32,4 хуу күөстөкөн. Хову ажылдарынның темини соөлгү хүннерде бо зонада дык оожумнап, бир эвес бо ажилдарын моон ийди ынаар үрү-гүчүлөр болза чамдык тараалар бижым четкипей күөкү доңатка та-варым болур. Ол зонаның девискээринге хүнде-ле 117 га тарап культуралары, 85 гектар кукурузаны, күлгө 0,7 гектар картофельди тарып олурткан. Чакы хову ажылдарын узамдыктырар-биле Өвүр болгаш Тес-Хем райондарын ажил-агыйларын удуручулары, эң малайын парткомнар секретарлары эштер Семис-оол болгаш Кызыл-оол амын мерген турарлары? Бо ажилдар чүгө рапорт бээр дээр эвес, а тараа болгаш ногаалар бугулар талазы-биле а-гаар хүлээлгелерин күөсүндү соруда чылдаган ажилдарын күлүм-дүгү кижилер билер Обкомнаар чорук тарамдык шижарин куудалам-дык оон нити чылдазын, хову ажилында кыер акша орулга-ларын эвээлдеринге чедилер. Ынчаарга хамыктыг мурунда көдээ ажил-агый культураларын бүдүрерин бүгү хемчегиле күөсүндү дээр чакы хову ажылдарын кыска хуусаада чорудуп турар болгай.

Оон-биле кады чакы хову ажылдарын узамдыктыр чорукту борашыг, чаштыг агаар-биле агартышаан, оон доозарына бот-тарынын харымсалга чок чорудурун көргүзүп турар-дыр силер, эштер Семис-оол болгаш Кызыл-оол! Өвүр болгаш Тес-Хем рай-ондарын ховуларында ажилды хандырылган турарын ийди чорукту түндөс деп көвөргөн аңгыда чур дээр боор, ол байлаа чо-гум чүчү хире үрүлчүдүрү?

Республикада хову ажылдары ам-лаа доозулаан, ийди турбу-же чамдык ажил-агыйларга күш-ажылы улам күштелерин, хүн-дүгү бирги черегин ажилдарынын кичээлгейин улгаттырынын ор-туга үрүлчүлүгү ийди хандырылган болгаш байраалдарын кымып турар аларган. Ойлап-ылгалаар оона чылдаган ажилында чок.

Каз-Хем районун „Совет Тыва“ колхозу ам-лаа 7 гектар карто-фельди тарып олуртуп ужурау. Ол ажил-агый ногааларын чартыг кезин тарым алган хирезинде-ле чер айландыган соксалык. Бо колхозтун даргасы эн Даваалай болгаш механик эш Байыр-оол маскыга электен-бе белеткеп кыла бергенер. Оон түндөсине хо-вуларда ажил шут соксаан.

КАРТОФЕЛЬ ОЛУРТУЛУГАЗЫНЫ БАЙДАЛЫ МУРНУКУЗУ ХЕВЭЭР УЛУГ ДҮВҮРЭЗИННИГ БОЛУП ТУРАТ. ОЛ УНЕНИГ КУЛЬТУРАНЫ ТАРЫП ОЛУРТУРУНУН ПЛАНЫН ТЕС-ХЕМ РАЙОНУН АЖЫЛ-АГЫЛАРЫ 55,2 ХУУ, УЛУГ-ХЕМИН—85,1 ХУУ ТАНДИНЫ—89,5 ХУУ КҮҮСЕТКИЛЭЭН. ХООРАА ЧОГУНУН ЗОНАНЫН АЖЫЛ-АГЫЛАРЫ БОЛУР «МЕ-ЖЕГЕЙ» СОВОХЗ БОЛГаш КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫНЫН ДҮР-ЖУЛГА СТАНЦИЯЗЫ КАРТОФЕЛЬ ОЛУРТУЛУЗЫН УЗАМ-ДАА НИТИЗИ-БИЛЕ СОНГААР ТЫРТЫП ТУРАТ. «Межегей» совхозта 30 гектар, дуржулга станциязында—50 гектар картофель ам-лаа тарымнаан. Ынчалза-даа бо ажил-агыйларын удуручу-чулары эштер Пашенко болгаш Юртаев картофель үрөткенин тып-тынар талазы-биле элчегил хемчегилер албайн, картофель тарып олуртуп хуусааларын дүргелелеринче ажилчыларын органи-застандыр турар.

„Найрала“ совхозка ам-лаа 32 гектар, „Тес-Хем“ совхозка—50 гектар картофельди тарып олуртуп ужурау. Ынчалзажок бо со-хозтарын удуручулары болгаш тускай эртемчилери холдарын сула салымкан оожурган олуртуп, хожулашык-биле элтежин, органи-заакчы ажил чорударын ортуна бо культураны тарып олурту-нуң эн соөлгү хуусааларын маан турарлар.

Картофель тарып олуртуп күөсүндү талазы-биле СЭКП ТК-нын болгаш ССРЗ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырын ут-туканзыр ол бе, эштер Юртаев, Пашенко, Коржулай, Чаламба? Чутула ажилды шут-ла партиялык өзү-биле көрбөн турар-дыр силер, Барымда чок черге картофель тарып олуртуп узамдыктыр чоруктан ушундуур үеде келген-дир.

Сиген белеткелин талазы-биле ажилдарын массалык-биле калбартып элчегилге чедир шолуңу эвес эртак. Көдээ ажил-агый ажилдарын бо чутула кампанияныга белеткеп дүвүрээ-нин болгаш сагыс човаашкын республикада көзүбелги турар.

Чүгө хой эвес ажил-агыйлар сиген кезер машиналарын, силос ажаар комбайнларын, айрыбаштарын селтедгенге, үрмек чеп-чек-херекелде селтедгенге элел кирген. Чижээ, Барыны-Хемчик районда селтеп чогуур 57 сиген кезер машиналар чүгө чадгыс, Тес-Хемде 125-тен 6, Каз-Хемде—80-дан 11, Чөөн-Хемчикте—121-ден 14 машина селтедгенге.

Быжыг чөм-суурнуң ужур-дузазын дугайын сурталадаан хер-ээ-даа чок, ол айтырыгже удуручулар, совхозтар ажилчылары болгаш колхозчулар улуг кичээлгэй салган черлерге мал четке кам-галаттынганын, кулагыне эт, сүт болгаш мал ажылынын өске-лаа продуктуларын сарал талазы-биле социалистг хүлээлге күөсеттинин турарын эртен чылдың мал кышатгалышынын түндөсleri чугаалап турар.

Оон ужурунда амгы үеде бирги черегин чутула сорулгалы бол-за, сиген кезилдеринче ажил-агыйларын, партия болгаш совет ор-ганнарын удуручуларынын амын ийди хандырып чедилер болур.

КӨДЭЭНИН АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИ: КАРТОФЕЛЬ, КУКУРУЗА, НОГААЛАР ТАРЫП ОЛУРТУЛУЗЫН ДООЗАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КҮЖЕНИШКИНЕРИНИ ИИ КАТАП УЛАТТАРААЛЫНАР! Агаар-бойдуштуң тарымча чок чорунга, үрези матеиналы-биле хандырып-лаан чорумка чылдак кагары калдыр-лаа барымда чок болгаш ол база дүжүттүг салым-чөлү дээр харымсалган, сагыш човаашкын куудалтканын дугайын чугаалап турар. ТЕХНИ-КАНЫ ЧАНГЫС-ДАА ШАК ИШТИНДЕ АНАА ТУРГУСПАС ТА-РЫЛГАНЫ ДООЗАРЫНЫН БҮГҮ КУРЛАВУРУСЫН БОЛ-ГАШ АРГАЛАРЫН БҮГҮ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ АЖЫЛГАР, СИГЕН КЕЗЕР БОЛГАШ ДҮЖҮТ АЖААР ТЕХНИКАНЫ СЕЛТЕД-ГЕЗИН КАЛБАРТЫР ДЕП ЛОЗУН-БИЛЕ БО ХҮННЕРДЕ АЖЫЛ-ДААР ХЕРЕК.

Республикада картофель тарылгазынын чоруп турары

(1963 чылдын июль 5-не чедир меэзо, хуу-биле)

Районнар	Херек кырында тарамы	«Тээли»	Дуржулга стан
----------	----------------------	---------	---------------

СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур

Культура албан черлеринче сагыш салыр

СЭКП ТК-ның идеология айтырларынын талаамында болуп Пленумунга уткуштур Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Оңур, Танды райондарынын культуру албан черлери элден ажыдарына чоруу келген. Мында партия комитеттери болгаш эге организациялары клуб, библиотекалар база чоңа кино көргүзүлгөн ажил тодаргай удурут, тус-тус ажил-агыларнын, бузуругаларын мурунда салдыган сорууларын чедино аларын шиптирлеринге идигни берип турар.

Чөөн-Хемчик районунун көдөз клубтарында болгаш библиотекаларында тематиктиг кеңештерин, номузду конференцияларын, муракчы дүр-жүлганы нентериндин пропагандалыма калбаа-биле чоруу турар. Чижээ, «Аныяк өг-бүлө», «Амдан-чүмөчүр белектери» болгаш өскө-даа кеңештер «Большевик» колхозтун клубунга бооп эркен. «Амдан-чүмөчүр белектери» деп кеңештер аш-чем делегетери болган. Ол мыкшак чогаалчы О. К. Саган-оол, республиканын алдарлыг малчыны эш Сагышчаа-биле ужурашыла кеңештери болуп эркен.

Клуб эрдекчиши эш Ондарга удурткан. 12 киши киркичилик агиткулбурига ол колхозтун фермаларына, бригадаларына болгаш муракчы оларга концерттерин аал-да чорааш келгенер. Чүгө концерт, лекциядан аңгыда малчыларнын амдырал-туртталгачы агитбрига-да кол кичөөгөйни салган.

«Искра», «Октябрь 30 чылы», Ленин аттыг колхозтарда үстүндө ажалдар база-ла организастыг эртин турар. Бо бүгүнкү түншөйө Чөөн-Хемчик районун ажил-ишчилери тараа культуруларынын тарытканы республикада бир дугарында дооскан болгаш көдөз ажил-агыг продуктуларын белектер болгаш күрүгө сатар талаамы-биле база хулаалары чединошкуну боттарын турар.

Каа-Хем районун ажил-ишчилеринде культуру-массалыг ажалдар багыт аяк ала баштаган. Чижээ, Ленин аттыг колхозтун клубу, библиотеканы эки ажалдан турар. Муракчы дуржуганы нентеринде мында эки тургустунга. Библиотекка эрдекчиши эш Бархагова недела сайында малчыларга барып, номдарын таратып турар. Механизаторларга ол база-ла доктаамал аалчы. Маана көсү агитацияга узук кичөөгөй салышкан, агиткудуу-тарын үндүрүп турар.

Ол-ла районун Ленин аттыг колхозунун клубунга кирген кичи малчыларнын, саанчыларнын болгаш механизаторларнын хулаалары-биле таныштык болуп. Ол мыкшак колхозтун экономикагын көргүзүп берген панынг оналгаларын чараштыр бизнесте эккан. Клубта хулаалар самбыраа база бар. Колхозтун партия организастыг клуб ажалын контролда ап, оларнын ажил чорудулганын өткөдүн болуучу хуралдарына дыннан турар.

«Бургангаар», «Октябрь 14 чылы» колхозтарын партия организастыгы культуру-чырымышкын албан черлерин удурутуну экижиктен.

Өвүр, Улуг-Хем райондарынын культуру албан черлери малчылар ортузунга ажалды калбартып турар. СЭКП обкомунун Пленумунун шиптирлерин үстүндөшкан, Оңурун культуру ажалдакчылары боттарынын ажалын бузуругаже чокшудаткан. Районун ажил-ишчилеринге 70 хире концерттерин олар көргүскен. Чаа-Суур, Торгалыг көдөз клубтарынын бот-тыныгы уран чүүд болгумунун багыт аяк ажалдан турарына маана демделгөө херек.

Танды, Барыны-Хемчик райондарынын, Кызыл хоорайнын чамдыг клубтары чединошкуну чылым багыт аяк ала баштаган.

Чоңа кино көргүзүлгөн мурунку чыдарга бодаарга, элден экижон. Чүгө ферма, бригада болгаш ыраккы оларга 900 ажыг киносеансыларын бо чылым көргүскен. Оң иштинден 487-чи көдөз ажил-агыг теманын амааржыр. Кино көргүзүлгөн Каа-Хем, Танды райондары (культура кидистерин эрдекчилери Л. Рабцова, В. Шевченко) эки организастыгтан.

Кино четкинде көрүкчүлөрүн хулаалында чаалап алган киномеханик кадрлар хей. Оларга хамааржырлар: Тес-Хем райондан эштер Чамзырай, Семешов, Барыны-Хемчиктен Л. Оржак, И. Күжүгет, Каа-Хем райондан И. Лямкин, И. Кабуков, Улуг-Хемден И. Черноусов, Тандыдан И. Михайлов дөш өскөлөр-даа. Оларнын эки ажалынын ачылында, бир көрүкчүгө оналгы кино көрдүгөй хоорайга 18 катап, көдөзгө 8 ажыг катап өскөн.

Ооп-биле чергелештир чамдык партия комитеттери культуру албан черлеринге чотур удурутканы боттарын турары хулаалдан илерээн. Чижээ, Тес-Хем районун клуб, библиотекка болгаш киностановакалары хей кеши багыт ажалдан, малчыларга хоар алдылар бооп турар кончүгөтүс. Херек кырында Тес-Хем малчын райондарын бирээ-ле болгаш.

Амгы үдө бот-тыныгы уран чүүдүн республика көрдүгөй белектер чоруп турар. Ол ажалдан үстүндө адалымын районда багыт. «Тес-Хем» совхозта, «Чаа орук», «Ак-Эрик» колхозтарда, Шуурмак суурда бот-тыныгы уран чүүд болгумни ажалдават турар. Культуру албан черлерин ажалында хей-ниги эрдекчиши кончүгөтүс колхоз тургустунга; клуб, библиотекка чөвүлдерин саанч кырында туруп турар. ажал-бүрү тематиктиг кеңештер, диспуттар хоар эрткилдер.

Токуун, «Тыва кобальт» комбинат тудууну культуру албан черлерин бузуруга-биле харылаамы кончак, ол мыкшак тематиктиг кеңештер аяк ала турар. Клуб, библиотекаларда дөштик көсү агитация чок. Оң туржук тодаргай ажал планы бөни чок бооп турары чединошкуну чок. Бо бүгү четпестер ажалчыларнын культуругун дыштан-ыгында багыт салдыр чединошкуну хей-ниги чүрүм үрөшкүннеринда болдуруп турар.

Улуг-Хем районун, Кызыл хоорайнын культуру албан черлеринде улуз четпестер бар. Партиянын ХХП съездинин материалдарын пропагандалаары, муракчыларын дуржугалаары таратып ажал Улуг-Хем районда кончак. Хей-ниги эрдекчиши чотур удуруга чок. Ичанган Булуң-Терек, Хайыракан, Отук-Даш, Урба көдөз клубтар чөвүлдерин кандым-даа ажал чоруулаан.

Хей-ниги киноорганизаторлар Биш-Хем, Танды райондарда чок бооп турар. Устүндө адалымын райондарда база Өвүр районда көдөз ажал-агыг дугайында фильмдер болбайт турар. Оң узамындан кино көргүзүлгөн планын күстөткөнүмү турар.

Кинофилмдерин ажалында база бир четпесте чүвө — кинофильмдерин үрелир чоруу болуп. 1963 чылдан дөрт айыны дургузунда республикада 43 фильмдер үрелген, ол мыкшак 42 фильмдер четкен. Республиканын кинофильмдер прокази кино четкирерин четпесте удурут, киномеханиктеринге чотур дуаны көргүсөй турарында идыг фактылар бисте ам-даа бар.

Культура албан черлеринде ажалы республиканын Улуз чогаалдыг бажыны методиктиг дуаны көргүсөй турары четпесте. 1963 чылда тына композиторларнын ыры чымыдыын үндүрбөш. Методиктиг дуаламчылар база репертуарын чымыдыларын хоар үндүрүп келген. Ол мыкшак республиканын ыры нителенин ажалы кончүгөтүс.

Бир аяк партия комитеттери, район Советтеринин кукукомнары, комсомол комитеттери болгаш көдөз Советтер культуру албан черлеринге практиктиг дуаны көргүскен болза культуру-чырымышкын ажалы республикага бединошкуну турар ийик. Партиянын ХХП съездинин болгаш СЭКП ТК-нын ноябрь Пленумунун шиптирлеринге үндөшкөн, культуру-чырымышкын ажалыга тодаргай хемчегерин ап чоруулары чүүла.

Республиканын культуру-чырымышкын албан черлери партия, совет органдарын удурутканы-биле боттарынын ажалыга бединошкуну турарын чединошкуну, 1963 чылдын шланын оналгаларын күстөдир дөш бот-ныгын херэгине төлөткөн салымышкын киреринге бузуруп болур.

Н. ЧИЧИНИН,
СЭКП обкомунун инструктору.

Чокта чаа Улуг-Хем мыш ажал-агыг черинде партия эге организастыгынын ажал хуралында үстүндө болуп туду айтырларынын Бүгү-россий чөвүл хуралынын база республиканын үстүндө болгаш туду талаамы-биле партия-совет активинин чөвүл хуралын үстүндөшкөн дугайы чугаалашкан. Хуралга саан берген коммунистер болгаш партия кижигер аяк ажал ажал-агыг черинде ажалында бар чединошкуну демделгөшкан, четпестерин дидими-биле илереди турган.

Улуг-Хем мыш ажал-агыг черинде коллектив СЭКП ТК-нын июнь Пленумунга уткуштур социалистиг чарыгы калбартып, шуругу ажалдан, мурунда жокудангай турганын да ам муракчыларын деннелине четкен. Мыш ажал-агыгнын дирекция чери, партия болгаш профсоюз организастыгы ажал-херекти шиптирлерде активке, хей-нигине чединошкуну турар.

Мыш ажал-агыг черинде 1962 чылда нити продукция бүүдүрү 1961 чылга бодарга 15,4 хуу өскөн. Коллектив бо чылдын дөрт айларында нити продукция бүүдүрүнүн планын 109,4 хуу, оң иштинде баранын продукцияны—108,2 хуу күстөткен. Эркен чылдын бо үзө-биле дөмөлгөргө нити продукция бүүдүрү 23,6 хуу өскөн. Пландан дашкаар 57,3 муң рубльдин продукция бүүдүр болгаш камналган 57,6 муң рубльдин орудуганы алган. Күш-ажалдын бүүдүргөчүү 9,5 хуу бөдөн.

Эркен чылга бодарга чүгө мыш белектелиниги планы ийи катап уагалган. Панынг оналгаларын уагалганы-биле калды техника-биле хандырыла база экижон. 1962—1963 чылдарда «ТД-40» деп маркалыг 21 тракторларын, 23 автомашиналарын, 3 бульдозерлерин болгаш өскө-даа хей чүүд чаа хевиринг машинналарын, механизмдерин алган. Панын аар түвө көдүртү механизмдер-биле эки хандырткан.

Мыш ажал-агыг черлеринде муракчы ажалчыларнын, бригадаларнын, четтерин сааны өзүп турар. Чижээ, Сыстыг-Хемде мыш ажал-агыг уластуу боттарын нити продукция бүүдүр планын 127,1 хуу, баранын продукцияны—129,7 хуу, мыш белектелиниги—127,3 хуу, мыш сөөртүлгөшүн—128,8 хуу, дилер материалдарын белектелиниги күстөткөнүмү.

АЖЫЛЧЫН АНЫЯКТАРНЫҢ БОТ-ӨӨРЕДИЛГЕЛИГ ШКОЛАЗЫНДА

Аныяк ажалчылар бот-өөредилгелиг школазын өөрдеди чылымда хей оолдар, мыстар дозуп үмөр. Кызылда аныяк ажалчылар бот-өөредилгелиг школазында экижонер эрдекчи. ЧУРУНГА: Кызылда аныяк ажалчылар бот-өөредилгелиг школазынын 40-гу илбасчылары—(солгай таладан оң таламе) пиво заводунун мастери М. Бажина, Социал хандырылга министрствозунун хол бухгалтери З. Шерихова, «Изыл туудуг» туудуг-монтаж эргелелин чөлаачысы А. Бажин оларнын орус литературга сочинение бижил оларын.

Фотоз В. ЛУТНОВТУУ.

Партиянын ажык хуралындан

планы—129,7 хуу күстөткөн, социалистиг чарыкка бири чери алган. Мында коммунистиг күш-ажалдыг бригадалыг деп атты чединошкуну дөш демсезин турар эш Даржанактыг бригадалыг бири кварталда 2400 кубометр мыш белектер тургаш, 3270 кубометрин белектерин эки квартал планын 157 хуу күстөткен. Мында бир ажалчын 354 кубометр мыш белектер оналгалын 400 кубометр кылдыр ажал күстөткен турар. Сорлуг-Шивинде мыш ажал-агыг уластуу болуучу панынг оналгаларын база эки күстөткөнүмү.

Мөбелде пегинде партия кижигү-пегинде кандидат эш Османикованын удуртканы коммунистиг күш-ажалдыг деп бединошкуну алган бригадалыг бүүдүрүгө планын ай санында 150—157 хуу күстөткен турар. Бригадалыг кижигүнери шуугу херезженер. Бо быяк сатылга-чүрүмчүлүк, найралдыг коллективте комсомолчулар 4 кижиге, олар бо чылдын ажалчын аныяктарын кезжон школазына ону класты доосканнар.

Ооп-биле чергелештир мыш ажал-агыг черинде ажалында ам-даа улуз четпестер барын айтыры база чүүла. Мыш ажал-агыг чери дөрт айларда дилер материал, мебель кылдыр болгаш калбак хергелдин өскө-даа баранын бүүдүр оналгаларын күстөткөнүмү.

Техника камналганы мында багыт. Техникалык электер үрелири хей. Чамдык чөлаачылар хей аш ажалды аларын мекешкан, нормадан ажыр хей чүдүк чүдүрүп, машинамын үрел турар. Мыш белектелиниги технологиян сатыма. Иштине арга иштине кайы-хамаан чок ужуруп кантар. Ичанган чүүдүктарын аргалан боттары-биле үндүрү дөш хей уени артиртин турар. Трактор паратын, мыш белектелиг болгаш мебель кылдыр пегин ийи эрдек-биле ажалда болуп бүү аргалар бар турдала, ону администрация чери мынчага чединошкуну боттарын турар. Илангыя мебель кылдыр пегинде эки кургалдыла чери, чаа станоктар болгаш дерилгелер, элбек материалдар база кайрадан ажалчылар бот хирезинде ийи эрдек-биле ажалдаар арга кырбөш. Ол депшигелиг аргалаар.

ны чехтия начальниги эш Чунарев боду деткейи турар. Бүүдүрү үндүрүп турар продукциянын шынары ам-даа дык кууду. Болвазырадылга кирер чүүлактарын шынары багыт: ирик, хос, хемчөвөй четпесте. Дилген манзылар дески өвөс, бир жуу чуга, өскө ужу кылын болуп таварыла хей. 1962 чылда бүүдүргөн 1047 кылдырлардан 312 кылдыр, бо чылдын бириг кварталында бүүдүрү үндүргөн 245 кылдырлардан 70 кылдырларын шынары багыт болган. Бүүдүргөйи технологиянын болгаш бүүдүргөйи чүрүмү сатыма чорук мебель кылдыр пегинде барын оналгалар демделгөө чүүла.

Мебель кылдыр пегинде материалдарын төткөлөр фактылар бар. Эң илангыя фанерин кайы-хамаан чок чарыдап, оң ажалдан болуп кескиндилери чер болганда үрелип кылылар. Олар-биле оонак-биче кылдыр бүүдүрү үндүрбей турар. Ол чехтия начальниги эш Чунарев мастерлерин үрүмкө хулаалгелерин холгалар, эрдекчи саанал-оналгаларын деткейи, бүүдүргөдө четпестерин уагткаар талаамы-биле хемчег албайн турар.

Оң узамындан чехте күш-ажалдыг сатылга-чүрүмчү үрөш, шланы алган соонда массалыг аргалаашкын кылдыр, ажалга келбей баар чоруктар үрүдүчү бооп турар. Чижээ, механик, партия кижигү эш Петров май 1-де аргалап эрдекчи, чартык ай ажыр үрүдүлгөн. Кадрлар талаамы-биле инспектор, коммунист эш Харилов аргалааш, үш хун ажалга үмөш. Ол мыкшак коммунист эш Шадрин, харысгалгалыг ажалдакчылар эштер Азанычский, Прокаев олар аргалааш, ажал шамы үзүп, шопш-даса кылды, корум-чүрү үрел турган коммунистер шынгын шүгүмчүлөнер.

Партия организастыгынын кижигү-пегинде ажалчын дөштик чорун ам-даа чотур негелдизине четпел турар. Участоттарга, чехтерге, бригадаларга лекцияларын, илеткелдерин, бөдөшкөлүн, мыктыр номузуларын доктаамал чоруутуну турар. Хава солуунуң, көсүк агитациянын утка-шынары, оң салдары кууду болуп турар. Коммунистиг күш-ажал дөш шимчөөшкүн ажал-чоруду.

дулгазын тодаргай партияжи удурутканы-биле хандырылган, ажалга чаа кирген кижигер-биле ажал кончак. Оларын коммунистиг күш-ажал дөш шимчөөшкүн киркичиликтерин.

ЧАСКЫ ДУЖУТ

СВТ-БАЖЫ. (Телефон-биле). Каа-Хем районда «Совет Тыва» колхозтун малчыларныг часкы дужуудун ажал эрдекчи. Дондар Узей-оол теве мал ажалында ам он чыл ашкан. Бо чазын 38 тевелерин ол кыргып дооскан, оларнын баш бургузунен 4500 грамм дүктү ажалган алган. Бо хүнерде хей кыргылды тудуктөөн. Баштайгы эрдекчеде 1004

Сметаны шилчитсе чүл...

Барыны-Хемчик районун Кызылдаг сес чыл школазында ийи аал ишти чурттаар башкылар бажынын тудуун эрдекчи-биле бо чылдын март айда республиканын Чырымышкын министри Б. Болдуур-оол боду чединошкуну, школа директору эш И. Бичедей база «Тазы» совхозтун директору эш Б. Чюдок олар дургушканын Ук бажынын тудууну сметанын Барыны-Хемчик районоже Чырымышкын министрствозу ол-ла дораан шилчиди берген.

Идиги түрбүже районо (эргелекчи эш М. Даржаа) бо хүнерге чединошкуну сметанын «Тазы» совхозке шилчиди бербейн турар. Сметанын чединошкуну бүүдүрүн, совхозтун дирекция чери ол тудуун март айда эрдекчи берген. Илана Салчак Чылбак-оолга удурткан 12 киши составтг бригадалыг совхозтун тудук талаамы-биле кол харысгалгалыг ажалдакчы эш Ш. Дөртен-оол организастап тургускаш, тудукчуларын бады, хирээ, брезент хол-хаптары болгаш тудук материалдары-биле доктаамал хандырып эрдекчи турган.

Эркен уенин дургузунда ол бригада өвөш аяк ажалды кылганар; олар бажынын траншеи ошгарын казып, даш фундаментин салган, каналарын шынардыг кылган, ам ооргаларын салып доозупканнар. Ол ш-

Чайгы семиртилге

БЕЛДИР-АРЫГ. (Телефон-биле). Тес-Хем районда «Чодура» колхоз мал чайлагаларында белектелиг эркен чылдындан дөре организастап турар. Шуурмак, Ужарлыг-Хем,

Тытыг-Хем, Калдак болгаш өскө-даа кол оларларда белектелиг ажалы эрдекчи. Колхозтун зоотехниги Чоуду Марчынын редакцияга дыннатканы болза:

— Семиртилеге дуржулгалыг малчыларын колданар аяк-биле бажылаан. Чайлагаларга сатыгын, кино үндүрүлгөн үзүктел чок хандырылган-биле белектелиг хандырылган чоруу турар. Бот-тыныгы уран чүүд бөлүмү көргүзүлгөн база белектелиг эрдекчи.

Амгы кол кичөөгөйни хой кыргылдызынче улагулган. Ол ажалды чединошкуну организастаар чорук чүгө дүктү чидир чокка ажал аларын хандырып аяк, оң-биле калды мал чайлагаларын чотур өйүндө чорударына база улуз уагткаарыла.

Колхоз бо чылдын күрүгө 369 центнер дүк белектер хулаалгелиг. Ону чединошкуну күстөдир бодурун бүү аргалары бар. Топ пунктунда 24 хачылыг агрегат соккал чок ажалдан эрдекчи. Тыва хой бүүрү 1600 грамм, а ошку 600 грамм дүктү берип турар. Колхозтун 17 муң хонун 80 хууу экижиктен уксаанын хайнактары.

К. ЧАМЗЫРЫН,
СЭКП обкомунун штаттан дашкаар инструктору.

Старополяда селекция-дуржулга станциясынын эртен ажалдакчы А. Л. Сторчевой күзү чакыр кызыл-тастын моод мурунда бистиң куртуука билдирмей турган ажалы—каралыг несени (голова) тыпкан. Ол бок уени тараа чезинин ханы өвөс кылдыр чаштырып каарга үнүскө узук хора чединошкуну—оң дуржулган 34 хуу чединошкуну дөштин эртемдеини каш чылда чорууду келген шиптирлер ажалдарыннын түңселдери күстөткөнүмү.

А. Л. Сторчевой ооп-биле демсезинин тускай хемчегерин база ажалдан кылган. Оң ол ажалчыныкы унүш камгаламын Бүгү-эвилас эртен-ишчилер институтундан болгаш унүш ажалынын Бүгү-эвилас институтундан улуз үнелешкенин алгаллаа.

Көдөз ажал-агыг продуктуларын хүлээп алырын болгаш камгалаарын үлөгерли-биле организастаал

Волград областыг Новоаннинск бүүдүрүмэ эргелелин белектеличелин чигааны

Ажаап алышынын үези чоошуп аяк олар, Чаа дүжүттүг таразын сөөрткен автомашиналарнын чыснаалы удавас белектели черлеринче шуушкаш туруп бээр. Новоаннинск бүүдүрүмэ эргелелин белектеличели үнелгил эрдекчи саналды киригенер. Чер болгаш мал ажалынын продуктуларын хүлээп алырын болгаш камгалаарын үлөгери-биле чорудаар деп олар шиптирлерин. Олар Совет Эвилелин бүү-ле белектеличелинге чагааны бижээнер.

Колхоз-совхоз бүүдүргөшүн— коммунистиг тургузушкунун шиптир чоруну боду деп чүвени ижи-биле бижил турар бис—деп, Новоаннинск эргелелин белектеличели бижил туралар. «Ичанган белектеличели бистер ийинге көрүп олуруп болбас бис.

Белектели черлеринин бүүдүргөшүн бажынын чотур өйүндө белектели болгаш ажалдан турар бүү-ле техниктиг херекселерин үлөгери байдуга тургузарын хүлээп турар бис. Биске колхозтар болгаш совхозтардан келир көдөз ажал-агыг продукциянын үзүктел чокка хүлээп алырын, чотур өйүндө ажалдан кылдыр болгаш бүү-ле камгалап аларын, чотур өйүндө, карак-кымыз ажалымыс-биле хандырып бис.

Новоаннинск бүүдүргөшүн эргелелин колхозтары болгаш совхозтары

1963 чылда тарааны бүүдүрүнүн ийини чымыдаын 32 миллион пуд чединошкуну күрүгө 15,5 миллион пудтан өвөш аяк тарааны садар алы лландан 72 хуу хей тарааны салар ужурудулар. Тараа белектелиниги чединошкуну болуучунга бистиң харысгалгалык кайы хире өзүп турарын билеп турар бис. Мону холбаштыр Новоаннинск бүүдүргөшүн эргелелин ажал-агыларын чынаар тарааны дужаап турары Филоновскиде крупа комбинатынын, Панфиловскиде, Бударинскиде тараа хүлээп алыр бүүдүргөшүн ажалдакчылары материал-техниктиг баазаны белектелиниги нильдуң 1-ден орай өвөс доозарын хүлээп туралар.

Тарааны шуут комбинаттан дунду хой чокка хүлээп алырын организастап, тарааны чүдүр-дүжүрени бүү ажалдарын механизмдар болгаш автомашиналарын анаа туруп бээрин бодурубас бис.

Бүүдүргөшүн эргелелин колхозтары болгаш совхозтары ам мал ажалдыктын продуктуларын бүүдүрүн күстөткөнүмү саларын дыкка көрүлүдүр. Инитиле-биле элти 124 муң центнерин, сүүттү—466 муң центнерин, чургалдарын—18,2 миллион борбашты болгаш дүктү—1250

центнерин күрүгө саткан турар. Филоновскин эйт-куш комбинатынын, Алексеевскиде, Филоновскиде болгаш Калининде мал семиртир сөөлдөрүн ажалдакчылары соодучу ажал-агыларын, деннелерин, мал кайраалар черлерин, баазаларын болгаш шывар чүүдүлери чотур хуулаамында белектели доозарын, малдарын тургузу азыраарында мал ажалынын бүү-ле кайра чүүдүлери чединошкуну өктөбөр 1-ге чединошкуну хүлээгенер. Бо чылдын малдарын шуут-ла колхозтарга болгаш совхозтарга барып хүлээп алырын калбаа-биле практикалаан турар.

Мал семиртир совхозтарын ажалдакчылары малды хүлээп алган соонда оларын хемчегеринден немелде деня кылдыр 13,8 муң центнер элти алган садарлар, ол дөшүгө планын алдыга 121 хуу болуру ол. Он ийи центнер немелде деннелде чырыгалды 70 көпөскө чигеди болгаш 10 муңдан өвөш өвөс рубльдин камнап алар.

Хүлээп алышынын черлеринде болгаш сүт заводдарын ажалдакчылары 460 муң центнерден өвөш аяк сүүтү чотур өйүндө хүлээп алган, болвазырадын кылдыр, ол

үнелгил продуктуларын үрелип, когаралга таваржылар бодурубас деп хүлээгенер.

Көдөз ажал-агыг продуктуларын салып алыр талаамы-биле улуз ажал хергелде кооперацияга оналгы турар. Новоаннинск бүүдүргөшүн эргелелин белектеличели нителелдирин болгаш хергелдечилер контроларынын ажалдакчылары көдөз ажалдыг продуктуларын болгаш чиг-эгти сатып алырыннын планын 112 хуууу өвөш өвөс кылдыр күстөдирин хүлээп туралар.

Күрүгө салып алырыннын талаамы-биле көдөз ажал-агыг продуктуларын болгаш чиг-эгти үзүктел чокка хүлээп алыр база бурнуу-биле камгалап алыр дөш социалистиг чарыкка кирип, бистиң бо эргелешкениви деткирчиг Совет Эвилелин бүү-ле белектеличелин Новоаннинск бүүдүргөшүн эргелелин белектеличели бистер кийгырып турар бис.

Волград областыг Новоаннинск бүүдүргөшүн эргелелин тараа хүлээп алыр бүүдүргөшүн, сүүттү, малды болгаш куштарын хүлээп алыр база болвазырадын ажалдарын пунктуларын болгаш заводдарын, мал семиртир совхозтарын

Ховуларның оглу

Нарын дүктүг хойларны өстүрүп көүлдөдир болгаш дүк кыргыр талазы-биле дөк хөй чылдар дургузунда кызымаккай амылааны болгаш бедик көргүзүлгелерин чедип алганы дээш Чечен-Ингуш АССР-нин «Шелковский» деп хой ажыдыг уксаажыдылга совхозунун улуг хойжуу Наурыз Эсмухамбетовка Ленин орденин база «Кадыр болгаш маска» деп алдын медалды бербишаан, Социалисттик Күш-Ажылдын Маадыры атты ты-ыскан.

Эсмухамбетовтун каады — Абидат болгаш оон өөреникчизи Юрий Каногин ССРЭ-ниң Дээди Сөвединин Президиумунун Чарлыы-биле Күш-ажылдын Кызыл Тук орденири-биле база шаантаннар.

Парлаганын чаа чүүлүнүң агентилелиннн корреспондентизи Борис Садеков сураглыг хойжуга чоокта чаа чораян.

— Ничап кичап болур боор! Хойларны бөккөрдө берген, хат-салгы оларның аралычыч кирбес, мичаарга хой хойларны шондуруп турду. Мичаар калдар болза хойларны өстүрүп болур. Хойну кандыг үеде база каа калдарыны өртөн-не бодал алыр херек — деп Наурыз ажынын чугаалап турган.

Эсмухамбетовтун хой-ажылына чедип алган кайгачык чүүлдериниң дугайын чугалай бөөрге чамдык кижилер чыгып база иделет чок бакын чаппы турганнар:

— Уш чыл дургузунда чагыс-даа дураган хораван. Кандыг айлыг чүве боор.

Мидыг болза-да миди аяктыг чүве чок. Хураган багара бөөрге-ле ача чү херектигил: ол неинден чарыктык бер азы чексеп турар бе, азы бир-ле чүвеле аарып турар бе дээрин Наурыз тодардыт, биле тырттып алыр. Ничаган дианга чамыг чок тургустуна бээр.

Мидыг болза-да хову Наурыз шышап болбай турарын миди-биле болбай-наан. Наурыз бүгү-

редини бүрүзү, участка оң-дугу-чинга бүрүзү билер кижилер. Хову чүндүг дугайын болж турарын ол дынап турар.

Хойларның өздээшкенин өөстүп турган ичиг-тудук үеде Эсмухамбетовка үеде берген мен. Наурыз каады Абидат-биле кады алаа иштине амылап турган. Малды даан-ишкенин дээр-ге кулак уюктаар чүве. Сакман-никтер төрүтү хойларны өдариан чап чаа сүрүп кийип келген болган хураганнарны өстирип турган. Хойжулар хураганнарны хө-рүт хойларны туулап, оларны хураганнар-биле кады алгы үзүккө суу каап тургулаан. Олар мал бүрүзү ичанп мидыг эки билер чөөр деп баштай кайгап турган мен, мидыг болза-да кө-рүтү турарыма мал бүрүзүнү бы-гынырында дугаарлар бар болган. Хураган илерин-де даа база хура-ганнарны-даа бир дөмей дугаар-биле дугаарлаан турган.

— Шак мичаар-ла дүне-даа, хунду-даа ажылдап турар бис. Бүгү хураганнармы четке камта-лап алыр дээр болза хураганна-кын үезинде удувас херек. Баала-ларда хой хураганнапкан бе, ху-раганнар дөна бөрбөн бе дээрин хайгаараар апар. Хураганнар чыгач, алаа артыан хойларны өдарае үндүрбей, кажаа иштин-ге артырып алыр—деп Наурыз чугаалап турар.

Хураганнар өмиери доозул-гал, ичанаган Абидат бисти чөм-өшүр деп бакчыче чалган. Чер иштиден тыттып келген чү-ве дег арнырып салгылап хор-лап, додута берген, кадык шы-рак үш бичиң уруг: Наташа, Күрүп болган Айшат стол ар-дындан үнүп келген. Уауг уруу Эрейкеден өскө бүгү өгүлө чет-те турган. Ол совхоз колонды-школа-интернатта өөренип турар. Өрөөнүң азында ханада, хөө иштинде чага көрүп кагдым. Чокшулап чөдө берген, Совет ча-актын баштыны Никита Сергее-вич Хрущевтун азы көрдү. Ол чаганын төгүтү минтип.

Хой ажылың «Шелковский» деп уксаажыдылга совхозунун чаа-чаа колондыны тургузуп турда, 1961 чылдың августта Эсмухамбетовтун төрүт хойларны колонды өткө дугаар деп шиттирбей турган.

Олар боттарынын албанын кы-лып өрттербей. Дөт чыл дур-гузунда эки төдү берген. Уксаа-жыдылга ажил-агымдыга моюн соңгаар ажылаан херек чок—деп зоотехниктер чугаалап турганнар.

— Мидыг-да болуп болур-ла мичаан, бо колонды менем ам бир чыл артырып каап көрүөр. Төдү хойлар-да, база кырган хойлар-да ийи кодан болуп тур-гай аан. Келер чылды кырган чү хойларга омактыр чүс дөрт-тен хураганны аларын болгаш эки тогузарын өстүрүп дорукту-

ларын хүдөөнү түр мен—деп Наурыз чугалаан.

Мидыг чугаанын сөөкка бир ай болганда Наурыз СЭП-нин XII съездинин амылаңга кир-ишкен. Ол алаа Никита Сергее-вич-биле бир-ле дугаар ужурам-кан.

— Бистид бригаданы дугайын Никита Сергеевич шак-ла билер турган. Бисте ажил-херек ка-дык чөрүп турарын, бо чылды каш хураган өстүрү деп тура-рынын ол айтырган. Ол айтыры-га андаваан мен. Баш бурпу-гаар санап, бодал алган турган мен. Хоозун өскө өдериңе иняк өскө киж болгай мен—деп Нау-рыз сактым чугаалаан.

— Төрүт чүс хойлап на чүс дөртөн хураганны мичаала бээр мен—деп аадым.

Ичанаган Наурыз сөзүңге аа болган. Төрүт чүс хой бүрүзүн 141 хураганын ол алган. Ич-дыг «дүктүг» совхозу-даа ба-за республикага-даа билбес тур-ган. Иччаарга ол таварылга өвөс. 1958 чылдан агаалар төрүт хой-ларның төлүрү чыл келген ту-дун на өзүп келген. Тус-тузунга: 131, 136, 138, 140 болган 141 хураган. Чаш төдүң шымыры ба-за эки болуп келген. Хураганнар-ны илеринден үзөр үе чедип кел-

генде аларның ортумаг дирг деп-зиниң 29 килограмм чедип, пла-нын омаалдан 4 килограмм ажил турган. Ол дугайында ме-дло бүгү чүртка тарай берген. Эсмухамбетов дугайын солуннага билжип турган, а «Сельская жи-эль» солун алаа хойбастар бу-дун арнын үндүргөн. Ичдыг болза-да эм Хрущевка берген се-зүн үтүсеткен дугайында Наурыз чүдөн-даа артык сеткили хаган. Ол үеде ол чага алган, ук чагага Никита Сергеевич куш-ажыкты тилемге-биле койжуга чүрктин ханымыдан байыр чөд-риниң баш улам ичдыг чөдир-кириилер болуру алаа кузөөн. Оон соңгаар көдө ажил-агым та-ламы-биле аны-бүрү чөвүлө ту-радыра Совет чаактың баш-тыны-биле Наурыз каш каттап ужурамкан, укчү-аажынын бү-рүзүле-ле Н. С. Хрушев оон ажылы соңуурган турган.

Наурыздың ажил-агым «Эс-мухамбетовтун школы» деп ат-биле республикада ачылч сураг-жаан. Дугаарга солжун, сүмө алыр дөш хой-хей черлерде хойжулар өдчө барып турар. Сөөктү үеде Дагестанга Эсмухамбетовтун ажил-агымга 50 ажыг хойжулар чораян.

Б. САДЕНОВ.

ЧОНГА БАРААЛГАТКАН

Өвүр районда «Торгалыг» колхозтун Торгалыг, Чаа-Суур көвөз клубтарының каттыккан агиткулторгада мичааннара болгаш хову тур-галарына концерттерин көргүзүп, лекция, бещалары кылып келген. Ол шышап агиткулторга-биле кады киж эмиери, салгыжлар докта-мал чөрүп, чугаа херекелерин барианын саламгал, медицина те-мазыга бещаларын эртерип, эми дулаамчмын көргүзүп турар.

Агиткулторгада тургустунга мичаан бээр колхозтун деискээрине мадчынарга, фермерларга, хову тургаларга 6 катал чораян. Ничаан-биле чыл эземинде бээр 62 концерттерин көргүскөн, медицина темазыга база делегей байдалыга хамырларга 41 лекцияларын номчолан.

Ол бригада алыг үеде кыргызда пунктуларды концерт көргүзүп чо-руп турар. Оң-биле кады агиткулдулар болгаш «Крокодил» үндүр-лөр, лекция, бещалары Торгалыг 11 чыл шовхозының башчысы В. Да-вад, агиткулдулар болгаш «Крокодил» библиотеке эртелекчи Д. Вера олар доктаамал үндүрүп келгенер.

Агиткулторгада мичаан иделейл киржикчилерин маңда алап болур: М. Дышай-оол, Э. Шагыр, С. Кызыл-оол, Д. Кызыл-оол, К. Дырын дөш өскөк-дөөлү.

Бригада болуңуң ажылы моюн соңгаар-даа чонга бараалаганын улам-чылар.

Б. ХОРАГАН.

СИГЕН ШӨЛДЕРИН АШТАП-АРЫГЛААР

Барымы-Хемчиң районуң «Бол-шевик» колхозунун Даг-Баары, Сым-Кежиг, Ак-Хем, Талды-Адыр деп черлерде сизген хөкөр шөлдөр сөөлүг чылдарда муштаганын турар апарган. Сиген шөлдөрүн ай-а тур-бар бок үндүрүп аштап-арыглаарын колхозтун баштаар чери чүтө

органиставай турарын? Мал чөмөрүн четке бөлеткөөс чоруктуң көмөчөөн эртен берге кыштын үең көргүскөн болгай. Ич-чанаган сиген хөкөр шөлдөрүн сут-тарын болган аштап-арыглаарын ам органиставай турарын? Х. НАППИТ.

Бавказ дагларының өдөктерин-ден Каспий далайга чедир чүс-чүс километр шайду чөрүп барган. Ногай ховузуңуң чүрөөдө, хүнге шонжун бүрүлчелер арасында улуг өвөс ийи ак бакын болгаш кырын куулуңу-биле шыпкан хой кажааны шымын берген турган. Ичдыг хойжу Наурыз Эсмухам-бетовтун ажил-агым бар. Ол чер болза Соңгу Кавказың болгаш ачаа чок районнарның хойжу-ларынның турар чери-дир.

Наурыз — ызыгуур салгаан хойжу. Адазы-даа, кырган ачазы-

ӨРТКЕ УДУР БЕЛЕТКЕЛДИН КӨРҮЛДЕЗИ

Болхоэтарга, совхозтарга, алаан органиставай болгаш бүдүргө черлеринге өртке удуур камгала-ды күштелер соруга-биле республиканың өгүтү ажил-агым-ларының өртке удуур белеткелдин көрүлдө чорудар дугайын-да доктаалды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлдө чоокта чаа дүлдө алган. Ол көрүлдө хой-ниңиң чорудар болгаш ук көрүл-дениң түшөөлү бо чылдың июнь 20-ден июль 20-ге чедир үнөп турар. Өртке удуур белеткелдин көрүлдө хой-ниңиң калбак киржилгелер-биле эртерир чорук болза өртү болдурамынга база өрт, командаларының болгаш дру-жиналарының дайымы байдалын көдүрерине улуг ужуру дуузалыг болур.

Бистин чүрүвүска өрттүң ха-лалдыг айымы болбай турар. Иччаала-да чамдык черлерге өскөк улуг өвөс өрттер үлетпир-ге болган көдө ажил-агымга өвөс өвөс хораны чөдирп, кижилерин бүдүрүкчүлүг ажил-даарына шытык бооп турар та-варылгалар ам-даа бар. Өртке удуур баш буруннар хөмөгү амы-ру ону өжүрүндөн белен деп чүвени киж бүрүзү билер-даа болза, чамдык эштер ону болду-рамын хөмөгөри аң чорут-пайн турар. Чамдык таварылга-ларда бичиң чаштанчандык бөзүн хөй үнөп чүлдөргө чөк кылып-

даа, оон ачазы-даа хөй малзан чораяннар. Наурыз база-ла хову-га төртүтүнген болган хойлар-биле кады өскөн. Ол мал дугайында бичиң тургалар-биле дөмей ичан-шыл-биле чугаалап турар. Мал-ды чылдың кандыг үезинде база кайчар чөмөгөрүн, кандыг өт-сиген-биле өмкөрүн, хөй кайы хире немеле дөш бөзүн бол-гаш оон дүтү кайы хире улап өөрлөп ол баш буруннар чуга-лап турар. Хойларны хүн удуур кадарыны дөш амык сакман-шкити Наурыз канчар чөмөп турганын дынаан мен.

Бо чылдың апрель айда бирги чүкү ATK-зынч дежурный вах-теру Михеева начальниңиң ай-тымшыкын бугаар херим иштин бөдүңгөн бөгүн өрөдип турган, оон өзүң өжүрбей-даа чоруккан. Автоажыл-агым бүрү-зүңү шөдү өртүн чоңук айымы-дыг дээрли билдирип. Үр бол-баанда хат хамып келген, демги өрттү өскөдүп, оон көзүн тарыт-каш түрүп берген. Вахтер эң Ми-хеева-даа, ATK-ның удуур ажилдакчылары-даа социалист ичүңү өртөн камгалаарыңче улуг кичээңиң сөзүңү хөмү-данчыг. Хат алыш-биле барган чаштанчандык склал артың эзе-лөөн, Харын-даа демги өртү ажилыннарын бирээни көрүп каан, улус өвөлдөп алган дү-ргөн өжүргөн. Бир өвөс ону бичи-ле өскөрбөй барган болза, ол өрт

складагы болгаш өскө-даа түдү-гүлү чок кылып боор турган.

Ичанаган өртке удуур камга-ладын нормалын болгаш дүрү-мүн киж бүрүзү шымын са-гыыр кылдыр ишти көрүлө үе-зинде чон өртүңга тайкылар ажылы чорудары чугула. Өрттүн айымы-биле демисеп совет ки-жи бүрүзүнү хөрө болганда, бо-күрдөгө хоорайларын болгаш суурларын чурттакчылары шун-ту киржиң күзөңчиг.

Өрт командалары кандыг-даа берге үеде кышкан өртү дүргөн өжүрүңне мергежөн турар ужуруг.

Өртке удуур объектилерин кө-рүлдөгө бүгү тала-биле белеткөө-рин колхозтарын, совхозтарын болгаш өскө-даа бүтү ажил-агым-ларын удуурчүлүгүңа, өлөө Советтериниң база райкомпар-нын даргаларына бистид респу-бликаның Министрлер Чөвүлдө дааскан.

Ам болур көрүлдөгө эки кириш-кен хөй-ниңиң чөдөргө даразында шаңалды тыпыр: бөгүн шаңал 280 рубль, ийгиңиң—210 рубль, үзүкү—140 рубль. Көрдөгө хөй-ниңиң калбак-биле кириш-терериче партия, профсоюз, комсомол органиставай кич-ээңгейин улаңдырар чугула.

Н. ВОРОНЦОВ, ХККМ-ның өртке удуур кылдыңның начальниги.

Суггарыкчылар бригадасы

Черни чөмөгөс, суггарык болза ол эки дүгүтү база-ла берип шы-дарас болгай. Ичанаган «Найраңжы» совхозтун Булун-Терек салбырында 20 чык составтыг суггарыкчылар бригадасы органиставайган.

Ук бригаданың ажылын Түдүш Сайыма удуруп турар. Олар Айма-гыр бугазынын суун май 9-та асыл-бадырдык, 206 гектар чери дески суггарган. Суггарыкчылар 2 эвөнө

болуп алган, боттарынын аразында социалисттик чарыктыг ажилын ту-рарлар.

Амы үеде ичды суггарыкка дү-нүч чокка үрүдүчүлүп турар. Суггарыкчыларын 16-ын аныктар. Оларын аразында эштер Норжун, Бие-оол, Тугулаан бо ажылын шымычлары болуп турарлар.

Т. ХАЙДЫП, Улу-Хем район.

Колхозтун баштаар черинин кичээңгейинге

Тес-Хем районунун «Чаа өрүк» колхозунун машина-техникасын се-птер тускай мастерка-даа, автома-шиналарын болгаш тракторларын тургузар чөлүкчүлүгүңа, тракторис-териниң тус-тус бакчыларынның чы-нында тургузуу. Чамдык чөлүкчү-лөр автомашиналарын чөпшөөр чөкка боттарының хуу хөрөөңө

ажылап турар чоруктуң фактыларын хөй.

Техниканың чыгыс черге ажаал-гаан экижидер, оон ажылаанын чүрүмчүлөр хөмөгүн колхозтун баш-таар чери алаа чөгүр.

К. ИРГИТ, Л. ШЫРАП, З. МААДЫР, В. КАЗАН.

Өвүр районда Сагмың көдөз мага-зинде садыкжы, коммунисттик күш-ажылдың шалтычызы комсомолчу Д. Ооржак эки ажилдап турар. Садик алкычыларга ол ээлдек, хундузачел болгаш кичээңгейи, бо чылдың баш-тайыг көрүлгөдө планын Ооржак III хуу күөрткөн.

ЧУРУКТА: комсомолчу садыкжы Д. Ооржак делегирлер дерип тур.

Фото Л. ВЛАДИМИРОВА.

Кеземчени алганнар

Өвөслөрин ажилдаарына болган культурут дыштангызынга шап-тымтаар, чүрүм гүрөө, оорлар кижилерге удуур хөй-ниңи шымың демиселди чорудуп турар. Ничаан ажыктыг ажил кылбай, мангыс амырал-биле чурттаксар, а казан амылдаада омаккан ажилын ас-сеткилди кылбас кижилер бистид Бил-Хем районунуң деискээрине ба-за чөк өвөс. Мидыларга удуур бичиң районунуң чөну демиселди чо-руд, оларын артыг-ла болза өдө кижилерини өрдөдүгү турар. Ба-гай херек үлөткелден дөш чок су-раң турда-ла, социалист ишти чуртталганын дүртүрерине чагыр-пайн, ичтиничи көрүм-чүрүмү үр-еп турар кижилер, кышкан хөрөңүн аайы-биле кеземчени ал келген.

даа, оон чугула түнөөдө кылбаан. Бо чылдың майда ол ээрти арагал-лап алган, бичиң тургаларың бажыңдан үндүр сывырган болган оон ка-даймын ажилдап турарың сөзөва-га чөдө берген, ичтиничи чөмөңө-лөгө чөдөргө алгын-шырың үндүрүп, ааска өтпешес «бак сөстөр сөзгөн турган. Шың өвө үлөткелден ужу о ол беш хонукта шиттирген, Г. Стрелвиг ажилдап турганмы Ту-рада тарак хулаң алыр шунтүдүгү коллективни боттарынын ичти ху-рамын оон дүрүк үлөткелдерин шымыңы-биле чугаалажың көрөң, оон районунуң деискээринде үндүр шөдүртүн райүүсөкөдөл дөшөң. Чоңун дөшөң суугар ол ам Току-зун Ирдане ийи чыл хуусаада шөдүттүргөн.

«Өк» совхозтун ажилчыны М. Байыр-оол өскө өвөр чакмы тарыштага күвөженишкенин ажилдап турда, бо-дунуң туралың болганда шөдүлден чоруткан, кырган Базаңың бак-чыны өвөрчү шүрүп кирип, ол кырган ашакты өттөр деп турган. Ол шышап чаа чөзөрүн хар ажил чо-

руур, кайда-ла ажилдавайн турар А. Захаров дээрли база ээрти арагал-лап алган, Туралың кулдузунуңа улус өтпөс, алаа келген шакта ажилдакчыларыңа чагыртпай тур-ган. Боларын каймың-даа биче хулуган чөрүк үлөткелден дөш чо-туур хөмөгү алдырган.

Ичтинге ажыктыг ажил кылбас, арагалар, хөй-ниңиңиң чүрүмү дүрүк кижилерге удуур демисеп ка-лаба-биле чөрүп турар-даа, чамдык черлерде оларга удуур амыл суулар турар. «Өк» совхозта Б. Захаров даргалан база Туралың тулуг-монтаж участкада Н. Пивдурин даргалан эш-хуулуңуң сугдары му-рундагызында кошкак ажилдап, чү-рүм үрөкчелерине аде кичизиниңиң турарың деискээр херек. Ол тыш-каш «Өк» совхозтун Таргал, Ол тыш-каш «Өк» совхозтун Сесерин салбы-рында болган «Халың» колхозта эш-хуулуңуң сугдары база улауучу дру-жиналар шиттары оорларга, көрү-чүрүм үрөкчелерине удуур деисе-лдү кошкак чорудуп турар.

В. ШЫҢҒЫ.

„ХЫРНЫ ТОТСА-ДАА, КАРАА ТОТПАС“

«Токуга барбаан киж Тываны көрбөсүн олар деп улауучу үлөңгө чугу-лаап бөр. Шымың-ла шак мидыг үнүш бойдушту, чойган, поштун ча-гай чымы чытталгай кайтамчыг оранга Нониковтар чедип келген, сеткил-сагымы кайтамчың-ла өөрөң-нөр. Экиге эки улажыр дөшөг Нониковтар боттары салыг талазы-биле кандыг-бир тускай эртеми чөк-дөө болза, үр-даа болбайн таварыч-кы ажилды тыпканнар. Иван Нико-лович Ноников өт-херекселдер скла-дынын клевингине, оон каадым Галина Георгиевна Ноникова районы түр бөрөөн склалдынын эртелек-чыныг ажилдары-биле баштаар черин даргазы эң Барыс-Хөңүң өт салганы дугааланып алганар.

Чаа чер, чаа кижилер. Амырал-ды бир анык көрбөс болза, хөрөк деп болд Иланын сагымыңды тур-ган.

Ичанаган ол коллективниң хүн-дүткелди чаалап алыр соруга-биле райпо котаралыңга таварышкан кижилер-биле дашаар-ла хөй түтүн мериделер, райпо даргазы Сергей Баянч Барыс-Хөңүң кабинетте солтат көргөш, склада бараан сары-лазымың дугайында айтырыл-дын тургузуулар. Шак мидыг бол-дөкөсөйжи чаа ажилдакчыныг кө-өтүп келгенине Сергей Баянч сет-кили ханын, ону бүгү тала-биле дө-дөңир турган. Ай-даа чөмөңдө, Нониковтарның өс-бүлө таламы-биле найраалдым, кижилерини хунду-лөөчөңи, бичиң сеткилдиң коллектив-ке удуу чугаалажы берген.

Сентябрыңиң сериниң кезжөөлө-риниң бирөөсид Иван биле Галина олар боттарынын аразында, өс-бү-лө-дө болза, чугула болган нарын айтырынын чугаалажыңнар.

Кезжөки чөмөңи сөөп дарың сава-тун турда кааламың ол мичаа дөң:

— Чырык өртөнбөгө чүс чылда чурттаар өвөс. Чурттал-туртталда улус алааргаар кылдыр турттал-зын-дир.

Чугааның уткамын билбөөн Галина харын-даа «Иванга өңөк чүңү кы-дыккан ирги мен. Мөң ийи кымың-ның аламы киж болгай. Бир-ле хо-музды бар-дыр»—деп, хөңүү бак-сырай берген. Кайдымың мунгар-гайын өскөрпү казы, ара үлөңгө чугаанын ол уламыңлаан:

— Хөптөн эркин-лаа, өт-септен дөшөгүң-даа бистин ховувасту бол-гай. Оларын таарыштырып турган, акаланың алыр болбаймык—деп, суггай аларк сүмөлөөн.

Кажар болган өвүзүңүң Ноников каалайың чай-даа амылчыбайн су-гай шаван алган.

— Ам таптыг дынап олур дөш «өртөмдөң» хөвир-биле ол чугалап эгелөөн.

— Улука билдирбөс-биле скла-та бөдүңу барааларынын өртөктерин үндүр фактуралаа 2—1 колек-терден нечөтөр болбаймык. Кө-пөстөң ачка тургустуу болгай. Амык ачканың 1 көпөсүн үзөң кийи хире ийиң. Шак мичаар эвөн каш нарын операцияларын кылды-мыса ачка чылды бээр. Ачка чыг-

ды берге сөөң кыргызларыңга-лаа бергел бис. Халас ачкың-биле бак-чың-даа түттүрүп ап болгай. Эзелдегит шыдаан алган Кымыг, Кара ла-лазымың өртөнбөгө ала чоруктуң кыггай-даа бис — деп, Иланын шак бо төдөтүрүг чугула Галинаны карагы өрүкчө кирериче абаалап-кан.

Нониковтарның бирги операциясы чөдириниң доозуган. Олар бир метриң өртө 1 рубль 1 көпөк өртө-ктөң шиди, 1 рубль 34 көпөккө, өртөнмөс туубуңуң бирээниң өрт-өсө 0,17 көпөк турда, ону 0,25 кө-пөккө, ол мичаң түдүг материал-дарыңа хөрөкчөөр кады. Бүдүк чи-жентиг бараанырын бүдүн чөрткү хуу артыкка үндүр фактуралаан. Складан бараанырын удуур өрткөкө үндүр фактуралаарга кармакче ач-каның бөдү кирбөсүн чылы Ноник-ов дөшөн эскерип каан, өскө база бир арганы хөрөгөй берген.

Ол ам база райпо даргазының па-билдиген келген.

— Оум чидөгө таварышкан кижилер амы чалмы назымың кууламы кылдыр дөш аныктар дилет кылып көрү-дир, склалтан спирити таарыш-тыр садарын чөшөөрөөң—деп, дил-егин ол кирген. Дилет дозуу-биле хандырткан. Шак мидыг бүрүң өр-төни алган, чүс-чүс шал спирити үн-дүр садым, алаа өрткөти бөдүңүң кара туралы-биле нечөп эгелөөн. Оон айырген артык ачка Нониковтарның хууза сөвөгө шымайың-ла тур-ган.

1962 чылдың чамы. Иван Но-виков, чүрүм бугаар алыр болза, ажил-агым магалинине эртелекчиңиң Черкешининиң (Нониковтун чүр-хуу) 438 рубль өртөңгө «Көрө-тө» деп мотоциклди фактуралап турган. Иччаала-даа ону ол шылаар кылбайн, ук мотоциклди хаматы Ироковка садкыкан, оон өртөн аргы кармактан. Ол-да үеде Мари-на Шугулова деп кижже 10 рубль өртөңгө хөрөкчөн ботканың 12 рубльге садкыкан, оон өртөн база-ла шыгажыкан.

Хүңгөр эркин. Ноников ашак-па-дайың «Халың көстү берген».

Иван Нониковту түдүн чорудуп туңда Галина Ноникова «бажының суун ижи», «ийи үрүңүн аламы шымың ажилдакчыларың хөрөгүң эр-ген силерге ким берген?!» деп бар-ла ша-биле агартынырын ора-лашкан.

Ноников ошак-агайың шымың каттыккан 101 рубль. Оларын өд-үлөң шунту дөт киж. Иччаала-даа 1961 чылдың июль айның 25-тен эгелөөн. 1963 чылдың февраль-дын 13-ге чедир даргалыңа өт-хөрөкчөтерин, ийи-хөңтө «садың ап-каның». Оларын чамдык даламың бо-уру:

дүктөн өрткөн хөвир 17 метр — ичтинге өртө 256 рубль;

хөрөкчөн тон 1 (68 рубльдин);

дүктөн кылган чорган 3—бирээни өртө 80 рубль;

эр кижиниң пальтозу (180 рубль-дин);

кыдат чагы 1 (165 рубльдин);

эр кижиниң костюмери 3 (бол-гар, кыдат, чөк)—бирээниң өртө 120 рубль;

эр текилка өрөкчөлөр 15—бирээниң өртө 10 рубль;

нечөп платье 1 (18 рубль өртө-кти);

хөрөкчөн костюмер 2 (бирээниң өртө 105 рубль);

фотоаппарат «Зоркий» 1 (65 рубльдин);

«волга» деп хөрө

